

Anadolu'da Moğol İstilasası: Türkiye Selçukluları Moğollara Karşı 1243-1277

Oğuzhan Çakır

İstanbul, Kronik Kitap, 2024, 256 sayfa, ISBN: 978-625-6228-39-9.

Serdar Kaan DURAN*

Anadolu'da Moğol İstilasası kitabının yazarı Oğuzhan Çakır, 2009'da başladığı Gazi Üniversitesi Tarih Bölümünden 2013'te mezun olmuş, 2015'te başladığı yüksek lisans eğitimini ise 2017'de tamamlamıştır. 2018'de Ankara Üniversitesi DTCF'de doktora eğitimine başlayan Oğuzhan Çakır, doktora tezini 2024'te savunarak doktor payesini elde etmiştir. Yazar, ileri seviyede Farsça ve Arapça, orta düzeyde İngilizce ve Ermenice bilmektedir. Selçuklular ve Ermeniler başta olmak üzere, Orta Çağ tarihiyle alakalı muhtelif konularda tercümelere, makalelere ve bildirimlere bulunmaktadır. Müellifin, Aralık 2024'te *Kronik Kitap* tarafından yayımlanan söz konusu eseri 256 sayfadan oluşmaktadır. Kitap; ön söz, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s. 11-20) müellif, ilk olarak Mikail ile Arslan Yabgu soyunun ortak atası olan Selçuk Bey ve babası Dukak'ın, Oğuz Yabgu Devleti içerisindeki konumundan bahsetmiştir. Devam eden süreç içerisinde Selçuk Bey'in, Oğuz yabgusu ile yaşadığı sıkıntılar sonucunda başkent Yengikent'ten Seyhun Irmağı kenarında bulunan Cend kentine göç ettiğine ve bu göçün geniş bir coğrafyada kendini kabul ettiren bu Türk-İslam devletinin teşekkülüne imkân sağladığına değinmiştir. Müellifin, giriş bölümünde Büyük Selçuklu Devleti'ne dair bahsettiği

* Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara, duran.serdarkaan@ogr.hbv.edu.tr

esas husus, Selçukluların Anadolu üzerindeki ilerleyişi olmuştur. Selçuklular için bir mefkûre hâline gelen Anadolu, hem manevi anlamda hem de stratejik olarak büyük önem teşkil etmektedir. Çağrı Bey ile başlayan bu süreç, oğlu Sultan Alp Arslan döneminde gerçekleşen Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) ile farklı bir boyuta erişmiş; Malazgirt zaferi sonrasında Türkmenlerin desteği ve Selçuklu komutanlarının öncülüğüyle ilk Anadolu Türk devletleri kurulmuştur (1072’de Saltuklular, 1080’de Danişmendliler, 1080’de Mengücekliler, 1102’de Artuklular). Müellifin de bahsettiği gibi, bunlar arasında en önemli tarihî görevi hiç şüphesiz Türkiye Selçuklu Devleti (1075) üstlenmiştir. Gelişme kısmında, eserin ana konusu olan Türkiye Selçuklu Devleti’nin banisi Süleyman Şah’tan (1075-1086) I. Alaeddin Keykubad’a (1220-1237) kadar başa geçen hükümdarlarla yönettikleri dönemlerden bahsedilmiş ve giriş bölümü, Türkiye Selçuklularının mali, ticari, siyasi, idari yönden iyi geçirdikleri ve Anadolu’da gerçekleştirdikleri yeniliklerin olduğu dönemlere değinilerek tamamlanmıştır.

“Moğolların Zuhuru” başlıklı birinci bölüm (s. 23-54), dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta, Moğol Hakanı Cengiz Han ile Harezmsah Sultanı Muhammed Harezmsah’ın arasındaki siyasi ilişkilerin gelişimi aktarılmıştır. İki hükümdar arasındaki ilişkiler elçi görüşmeleri vasıtasıyla başlamıştır ve Muhammed Harezmsah esasen burada Moğolları tanımak ve sınamak gayesindedir. İlk görüşmede pürüzlerin çıkması iki devletin ilişkilerini bozmuş ve ufukta savaş hâli belirlemiştir. Sultan Muhammed Harezmsah, yaptığı stratejik hataların doğurduğu tabii sonuç itibarıyla daha hızlı, atılgan ve süvari birliklerine sahip Moğolların gazabından kurtulamamıştır. İkinci alt başlıkta, Harezmsahların haritadan silinmesiyle birlikte Moğol toprakları genişlemiş ve Anadolu’ya kadar uzanmıştır. Bu durumun bir felaketi getirebileceğini önceden sezen Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Alaeddin Keykubad, gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Yazar bu tedbirleri olay örgüsü ve maddeler hâlinde, aynı zamanda Sultan’ın izlediği ilmi siyasetle birlikte aktarmıştır. Üçüncü alt başlık ise Sultan I. Alaeddin Keykubad’ın zehirlenerek vefat etmesi sonrası tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemini baz almaktadır. Burada özellikle, yılan kadar sinsi, gölge kadar sessiz bir şekilde hedeflerine doğru ilerleyerek Türkiye Selçuklu Devleti yönetimini ele geçirmek maksadı taşıyan Vezir Sadettin Köpek’in entrikalarına değinilmiştir. Dördüncü ve son alt başlıkta, Sultan Alaeddin’in vefatından sonra Türkiye Selçuklu Devleti’nde meydana gelen yönetim zafiyeti ve istikrarsızlığının yol açtığı içtimai ve iktisadi nedenlerin baş gösterdiği sıkıntılar anlatılmıştır. Bu başlık altında özellikle devletin bulunduğu hâlin getirdiği tabii sonuçlardan Babailer İsyanı’na (1239-1240) değinilmiştir. Son olarak isyanın bastırılması ve Babai İsyanı’nın öncüsü Baba İlyas’ın kısa şeceresinden bahsedilerek mevzubahis birinci bölüm tamamlanmıştır. Bu

bölümde umumiyetle Moğol istilası öncesindeki Anadolu'nun sosyal, içtimai ve ekonomik hâlimden, ayrıca işgalin önünü açacak musibetlerin neler olduğundan söz edilmiştir.

“Moğol Hâkimiyetine Karşı Türkiye Selçuklu Devleti Sultanlarının ve Devlet Adamlarının Tutumları” başlıklı ikinci bölüm (s. 57-123), sekiz alt başlıktan oluşmakla beraber, eserde en uzun işlenen konu başlığıdır. Bir önceki başlıkta da aktarıldığı üzere II. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubad'dan aldığı mirasa sahip çıkamamış ve merhum sultanın devrinde alınan bütün güvenlik önlemlerini ve siyasi ilişkileri mahvetmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin zayıf yönetimi ve devletin yaşadığı sıkıntılar üstüne ziraat, ticaret ve madenlerin çokluğuyla birlikte toplumun refah seviyesindeki zenginliğiyle bilinen Anadolu, Moğolların iştahını kabartmıştır. Moğollar, 1243 senesinde Anadolu'ya ilk adımlarını atmış ve Erzurum'u muhasara altına alarak ele geçirmiştir. Erzurum'un, Baycu Noyan komutanlığındaki birliklerin eline düşmesi, Anadolu'nun işgal sürecinin ve Köseadağ Muharebesi'ne giden yolun başlangıcı olmuştur. Müellif, Erzurum ve Köseadağ'da alınan mağlubiyetlerin nedeni olarak Keyhüsrev'in, Keykubad zamanında yapılan güvenlik politikalarını tamamen terk etmesinden dolayı yegâne sorumlu olduğunu belirtmiştir. Köseadağ Savaşı ve Türkiye Selçuklularının düştüğü içler acısı hâl aktarılırken, onları bu hâlden bir nebze olsun kurtaran Vezir Müezzibüddin'e, Moğol hükümlerine altına giren Selçukluların izleyeceği yeni politikalar ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in son dönemlerine değinilmiştir. Geriye kalan diğer alt başlıklarda ise özellikle, Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan II. İzzeddin Keykavus döneminde Moğol hükümlerine altına olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan gelişmeler (yöneticiler arasındaki rekabetler, taht kavgaları, Moğollarla vasallık ilişkileri, devletin kardeşler arasında taksim edilmesi...) aktarılmış ve son kısımda, Moğolların zaman içerisinde tahakkümünü arttırmasında değinilerek bölüm tamamlanmıştır. Bu bölümde genel olarak üzerinde durulan husus, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tedbirsiz ve rahat politikalarının hâlihazırda iç karışıklıkların olduğu Anadolu topraklarında asayişsizliğin ve otoritenin kaybolmasına, bu durumun da hudut kapılarına kadar dayanan Moğolların lehine sonuçlanmasına değinilmiştir.

“Moğol Hâkimiyetine Karşı Türkmen Ayaklanmaları ve Pervane Muineddin Süleyman'ın Ölümü” başlıklı üçüncü bölüm (s. 127-174), yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Bu Türkmen isyanları, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad'ın gerek ortak yönetim dönemleri gerekse aralarında taht mücadelelerinin verildiği dönemleri içermektedir. İlk mevzubahis olan isyan Türk Ahmed İsyani'dir (1249). Dönem kaynaklarınca fazla detay verilmeyen bu isyanın Denizli yöresinde çıkmış olabileceği düşünülmektedir. İsyanın çıkışında yatan temel neden, Türk Ahmed'in Türkiye Selçuklu tahtında hak iddia

etmesidir. Üç ay gibi kısa bir sürede isyan bastırılmıştır. İkinci olarak aktarılan isyan Oyuz Melik Ayaklanması'dır (1249). Bu ayaklanma hakkında da çok detaylı bilgi yer almamaktadır. Lakin yazarın burada kaynak edindiği dönem müelliflerinin aktardığı bilgilere göre, devletin zirvesindeki kişilerin bu isyanda görevlendirildiği görülmüştür. Hâliyle bu isyanın küçük çaplı bir harekât olmadığı ve önem taşıdığı aktarılmıştır. Üçüncü olarak aktarılan isyan Ağaç-eri Türkmenlerinin ayaklanmasıdır (1256). Müellif ilk olarak, Ağaç-eri olarak adlandırılan bu Türkmen topluluğunun şeceresinden bahsederek, isyanın dayanak noktasına ve gelişim sürecine katkı sunmuştur. İsyana Maraş bölgesinde, 1256 senesinde ortaya çıkmış; II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın arasında yaşanan taht kavgaları ve Baycu Noyan'ın Anadolu Seferi'ne çıkmasından biraz önce olmuştur. Çıkan isyana karşı Vezir Kadı İzzeddin harekete geçse de Baycu Noyan'ın Anadolu'ya geldiği haberi üzerine Konya'ya geri dönmüştür. Daha sonraları II. İzzeddin Keykavus, Ali Bahadır adlı komutanını Malatya bölgesinde bulunan isyancıların üzerine göndermiştir. Malatya'ya gelen komutan, isyanın yıkımlarını gördükten sonra derhâl isyancılar üzerine hareket ederek liderlerinden birini yakalamış ve böylece ilk darbeyi vurmuştur. İkinci darbe ise 1261-1262'de İlhan Hülegü'nün gönderdiği 20 bin kişilik Moğol ordusuyla vurulmuş ve Ağaç-eri topluluğundan birçoğu öldürülüp bir kısmı da esir alınmıştır. Diğer bir isyan, Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin'in ayaklanmasıdır (1276). Bu ayaklanmayı tetikleyen esas neden, II. İzzeddin Keykavus'un Moğol hanı karşısında kötü duruma düşmesiyle kaçmasına neden olan ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinde birinci derecede rol oynayan Hatiroğulları ile Selçuklu vezirlerinden Mühezzebüddin Ali ed-Deylemi'nin oğlu olan Muineddin Pervane'nin arasındaki müttefik ilişkisinin bozulmasıdır. Gelişmeler sonucunda Hatiroğlu'nun izlediği yanlış strateji onu çıkmaza sürüklemiş, kendisinin ve taraftarlarının ölümüne neden olmuştur. Bunların dışında, Moğol istilasına karşı gösterilen tepkilerin birer sonucu olarak Karamanoğlu Mehmet Bey'in harekâtı ve Siyavuş'un isyanı (1277), Kızıl Hamid İsyanı (1277), Pervane Muineddin Süleyman'ın izlediği ikili siyaset ve ölümünden bahsedilerek bölüm tamamlanmıştır. Bölüm ve başlıkları incelendiğinde varılacak genel kanı şudur: Anadolu'da artan Moğol tahakkümüne karşı Türkmenlerin ve devlet adamlarının tepkileri ve çözüm arayışları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Türkmen isyanlarının, Moğol tahakkümüne karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı ve bölgedeki siyasi dengeyi nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmiştir.

“Ahi ve Mevlevilerin Düşünce Sistemleri ve Moğol Hâkimiyetine Karşı Tutumları” başlıklı dördüncü ve son bölüm (s. 177-232), on iki alt başlıktan oluşmaktadır. Müellif, başlıktan da belli olduğu üzere Anadolu'da tasdik bulan iki büyük dinî yapıyı (Ahilik ve Mevlevilik) konu almıştır. Önce Ahileri tanıtmaya başlamış ve Ahi kelimesinin kökenini incelemiş, sonrasında

Ahilik teşkilatının nasıl kurulduğuna, kurucusu Ahi Evren'e ve teşkilat yapısına değinmiştir. Kurumun yalnızca ekonomik ve sosyal bir kurum olmadığı, aynı zamanda tekke ve zaviyelerde bireyin ahlaki ve dinî gelişimini arttırmaya yönelik çalışmalarda bulunulduğu ele alınmıştır. Başta Kayseri kenti olmak üzere Anadolu'da nüfuzu artan bu yapı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin birçok siyasi ve askerî vakalarında (taht kavgaları, Moğol akınları vb.) da yer almıştır. Müellif, Ahiler hakkında son olarak, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ahilerin yer aldığı askerî harekâtları aktarmış ve bu kısmı tamamlayıp, Anadolu'da yüksek nüfuza sahip bir diğer dinî yapı olan Mevlevilerden bahsettiği alt başlığa geçmiştir. Mevleviler kısmının başlangıcında, Mevlevilik akımının kurucusu Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'in yaşamına değinilmiştir. Onun Harezmsah Muhammed ile olan ilişkilerinin bozulması sonucunda Anadolu'ya göçü ve Türkiye Selçuklularıyla ilişkileri ele alınmıştır. Mevlana'nın hayatına da değinildikten sonra, kamuoyunda ve akademik mecrada tartışma konusu olan, Mevlana'nın Türklere karşı tutumu ve Mevleviliğin din anlayışıyla Ahilerin bu anlayış hakkındaki tepkileri iki ayrı başlık altında işlenmiştir. Yazar, kurumu toplumsal açıdan incelemenin ötesine geçerek, devletlerle olan ilişkilerine de değinmiş [Mevlevi-Selçuklu İlişkileri (s. 210-224) ve Mevlevi-Moğol İlişkileri (s. 224-232) başlıkları] ve son bölümü Moğollarla olan ilişkilerini anlatarak tamamlamıştır. Bölümde genel itibarıyla, Ahilik ve Mevlevilik gibi dönem Anadolu'sunun iki önemli dinî yapısının düşünce sistemlerinin ve Moğol hâkimiyetine karşı tutumlarının detaylı bir şekilde incelendiği değerlendirilmektedir. Ahilik teşkilatının sosyal, ekonomik ve dinî boyutlarıyla Mevlevilik akımının Ahilik teşkilatı, Türkiye Selçukluları ve Moğollarla ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, her iki yapının da dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerine etkisini dönem kaynaklarıyla temellendirerek sunmuştur.

Yazar, sonuç bölümünde (s. 233-239), Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihi, iç ve dış tehditlerle mücadelesi, ekonomik kalkınma, siyasi istikrar sağlama ve Moğol hâkimiyetine karşı direnişi gibi önemli olayları genel bir anlatımla ele almış ve eserini tamamlamıştır.

Genel bir değerlendirme yapmak icap ederse, malumdur ki Türklerin, buldukları coğrafyadan göçlerinin ilk dalgası olan Kavimler Göçü; Türk, Avrupa ve dünya tarihine olan büyük etkisiyle tarihe geçmiştir. Lakin bu göç kadar mühim bir hadise daha vardır ki Küçük Asya'ya Türklerin yerleşmesi sürecine hız kazandırmıştır: Moğol istilasını. Türk tarihinde önemli bir yeri olan bu ikinci göç hareketi, Anadolu'da Türk yerleşiminin kesin suretle oturmasında büyük pay sahibidir. İşte bu eserde, göç dalgasının başlamasına sebep olan Moğol istilasına dair, genellikle dönem kaynakları olmak üzere konu hakkında yazılmış ikincil kaynakların da aktardığı bilgiler

ışığında, Anadolu'nun 1243-1277 senelerini kapsayan zaman dilimi anlatılmıştır. Yazar, umumiyetle dönem kaynaklarından yararlanarak, eserini dönem müelliflerinin kaleminden çıkan bilgilerle taçlandırmıştır. Hlusa bu eserin, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkım sürecine götüren elim hadisenin yaşattığı tahribatı ve bu sürecin aynı zamanda günümüz Türkiye coğrafiyasının bugünkü ęeklini almasındaki payını anlamamız adına yardımcı kaynaklar arasında yerini alabileceği kanısındayım.